

UNIVERSITY
OF DEBRECEN

FACULTY OF
HEALTH
NYÍREGYHÁZA

ACTA
MEDSOC
VOLUME 8.
2017

Tanyáink sorsa az Alföld szívében

Pillanatfelvétel a Jász-Nagykun-Szolnok megyei tanyavilág állapotáról

Szarvák Tibor¹, Nagyné Varga Ilona²

¹Nemzeti Közszolgálati Egyetem

²Jász-Nagykun-Szolnok Megye Esély Szociális Közalapítványa

Absztrakt. A Vidékfejlesztési Minisztérium pályázatának támogatásával a Gál Ferenc Főiskola 2015-ben, a Jász-Nagykun-Szolnok Megye Esély Szociális Közalapítványa Regionális Szellemi Forrásközpont szakmai menedzselésével végezte el a megye komplex tanyás külterületek átfogó feltérképezését.

A múlt ismerete és az elmozdulások rögzítésének igénye tette a 2015-ben elkészített tanyafelmérést szociografikussá. A külterületek közel 80%-ának felmérése minden településére kiterjed; fejlesztésben részt vevő járások száma: 9 db. A projekt további általános „célcsoportja” kb.2500 db tanya; kb. 5600 fő állandó tanyasi lakos.

Kulcsfogalmak: vidékfejlesztés, tanya, társadalmi egyenlőtlenségek, területi különbségek, közösségfejlesztés

Abstract With the supportation of the competition of the rural development ministry and with the managing of the Ferenc Gál Collage Jasz-Nagykun-Szolnok county „Chance” Social Public Foundation Human Source Center completed the complex mapping of the so-called cottage based district in 2015.

The knowledge of the past and the recording of the developments made this survey socio-graphical. The 80 % of the rural areas expanded to every settlement. Numbers of settlements in the development: 9. The further target group of the project is about 2500 cottages and approximately 5600 permanent cottage residents.

Keywords: rural development, farm, social inequalities, territorial differences, community development

DOI: 10.19055/ams.2017.8/25/4

Bevezetés

Napjaink fontos folyamatára mutatott rá a téma egyik közismert kutatója, Duró Annamária: 2003-ban megjelent tanulmányának alcíme („kifelé és befelé”) hűen tükrözi a tanyák életével kapcsolatos duális értékpárt (Duró A., 2003.). Szerinte a népességmozgás irányai mellett a településhálózati kapcsolatok mutatják leginkább a tanya települési-társadalmi organikus beágyazottságát. A szerző szerint ebben a tekintetben nem volt sok változás az elmúlt évtizedekben. A tanyán élők körében továbbra is racionális tevékenységek kapcsolódnak a város meglátogatásához.

A klasszikus szerepek napjainkban történő érvényesülését nehezíti az agrárviszonyok és támogatások (ezzel kapcsolatban gyakran emlegetjük a tőkehiány kérdését) és az infrastruktúra állapota, kiszámíthatósága is fontos tényező. Mindezek mellett a tanya társadalmára rányomja bélyegét a kiilleszkedés folyamata.

Ez a fogalom a szociális kérdés olyan alakváltozása, amelyben a fő elem a társadalmi kohézió – a hálózatok és a szociális védelem – elégtelensége, esetenként hiánya (Castel R., 1998). Összességében a halmozott hátrányok (gyors elöregedés, elmagányosodás, szegénység, mélyszegénység és a tartós munkanélküliség, romló közbiztonság) jellemzik. Ez a szegénységcsapda (Kovács K.-Váradi M., 2003) komplex fejlesztési folyamatokat kíván. A megkettőzött szegregáció ezért a szociális szintű depriváció és földrajzi (térbeli) kirekesztettség között értelmezhető.

Az újratanyásodás folyamatának kereteit azzal teremthetjük meg, ha a város környéki tanyák tradíciójára, hagyományaira új módon reflektálunk és a társadalmi és gazdasági tőke hálózatainak felélénkítésére fókuszálunk. 2015-ös kérdőíves és interjú megyei felmérésünket is ez a szándék hívta életre.

Az élénkítés azért is fontos, mert - kölcsönvéve Gázsó Ferenc és munkatársai (Gázsó F. – Laki I. – Pitti Z., 2008) kötetcímét – az egykoron élénk térkapcsolati, gazdasági és közösségi potenciállal bíró tanyák, ma már társadalmi (- gazdasági) zárványokat alkotnak. Ebből a csapdából a szerzők főleg a gazdasági és foglalkoztatási feltételek javításával prognosztizálják az elmozdulást („a szegénységi csapdából való kilépést”).

Tanyakutatások Jász-Nagykun-Szolnok megyében

Az 1930-as években, amikor még az alföldi tanyarendszer Európa egyik legkiterjedtebb, térbelileg összefüggő szórványvidékét alkotta, a tanya egyszerre jelentette a lakó- és munkahely térbeli együttesét, így egy sajátos települési-tájszervező entitást, rendszerműködést (Jász-Nagykun-Szolnok megye tanyasi lakossága a megyék sorrendjében előkelő helyen volt)¹. Nagyné Molnár Melinda 1997-es tanulmányában érdekes társadalomtörténeti adatot olvashatunk. A kollektivizálás következtében felgyorsuló külterületi „településrendezés” olyan mértékű volt Jász-Nagykun-Szolnok megyében hogy a külterületi népesség országos fogyása („megtizedelődése”) a legerőteljesebben ebben a megyében volt érzékelhető (Nagyné M.M., 1997. 307.o.)

A politikai közbeszédben az Alföld és a vidék/tanya fontossága az első demokratikus választással létrejövő parlamentben viszonylag gyorsan megjelent. Dr. Tóth Albert Jász-Nagykun-Szolnok megyei képviselőnk hathatós munkája következtében fogadták el azt az országgyűlési határozatot, amely az Alföld egyes időszakos környezetvédelmi, tájvédelmi és tájhasznosítási kérdéseiről szól.

Ebben a dokumentumban olvasható az, hogy az „Országgyűlés kezdeményezi, hogy e komplex program kiemelten vegye figyelembe a következőket: az alföldi mezővárosi-, falusi településszerkezet hagyományörző fejlesztését, a tanyai gazdálkodás lehetőség szerinti visszaállítását, a környezetbarát-gazdálkodás elterjesztését²”.

A fenti stratégia-alkotó mérőföldkő után elmondhatjuk, hogy az Alföld kutatások között a tanyakutatás témája fontos prioritást jelentett. A nagytértséget érintő munkák sorában idézzük Csatári Bálint ezredfordulóról származó elemzését, amelyben azt írja, hogy a Dél-Alföldön a szuburbanizációs folyamatok³ alakítják a tanyasi életteret és közösséget (Csatári B., 2000. 58.o.).

Becsei József „A tanyarendszer jövőbeni alakulására ható tényezők” című, a Magyar Tudományban megjelent tanulmányában elemzi az alföldi külterületi népesség foglalkozási szerkezetében bekövetkezett változásokat; s így modellez

---

¹A tanyasi lakosság, főleg az alföldi vármegyékben, igen magas arányszámú: a megyék közül az 1930-as népszámlálás szerint Csongrád 47.0%, Békés 34.9%, Fejér 29.5%, Jász-Nagykun-Szolnok 29.4%. (Magyary Z., 1942).

²24/1991. (IV. 17.) OGY határozat az Alföld egyes időszakos környezetvédelmi, tájvédelmi és tájhasznosítási kérdéseiről.

³Ezek a szuburbanizációs folyamatok azonban komoly szociális konfliktusokat is eredményezhetnek a települések árnyékában.

néhány térséget. Munkánkban ebből a keretből a Jász-Nagykun-Szolnok megyére vonatkozó megállapításokat emeljük ki:

1. agrártérség, ahol nagyobb létszámú külterületi népesség él (Nagykun városok);
2. a népesség foglalkozásában a szekunder és a terciér ágazatok a meghatározóak, de kicsi a külterületi lakosok aránya (Jászság, Közép-Tisza vidéke);
3. jelentős a külterületi népesség, de nem az agrártevékenység a meghatározó (Jászság nyugati része)⁴.

A külterületi társadalom néhány fontos statisztikai jellemzője (2001-2011)⁵

Jász-Nagykun-Szolnok megyében a legutóbbi népszámlálás adatai alapján azt mondhatjuk, hogy a külterületi népesség aránya nem éri el a 3 %-ot (ez az adat jóval kisebb, mint a régió átlaga). A KSH adatai alapján 2011-ben a külterületi lakóövezetben levő lakások száma 7.175 volt (2001-ben még 9.605 db). Ez a közel kettőezer ötszáz darabos csökkenés illeszkedik a differenciált tanyarendszer fogalmához. Mindez azt jelenti, hogy egyrészt a városból kiköltöző módosabb tulajdonosok tanyái mellett magas a rossz állapotú, elhagyott épületek száma. Az előregedés, az alacsony iskolai végzettség (ezzel együtt a foglalkozási és jövedelmi státusz) miatt sokan modern röghözkötésnek tekinthetik a tanyán élést (Koncz G., 2008).

A már idézett régiós monográfia szerint Jász-Nagykun-Szolnok megyében egyetlen népes külterület sem található, a külterületek átlagos lélekszáma jóval kisebb a régió átlagánál⁶. 2001-ben a KSH népszámlálási adatai szerint a

---

⁴Az elemzés pontosabb társadalomföldrajzi leírásához tovább idézzük a szerző gondolatait: a városok növekedése, a foglalkozási átrétegződés, a lakáshiány és a belterületi magas telekárak miatt a külső lakóövezet egyre jobban

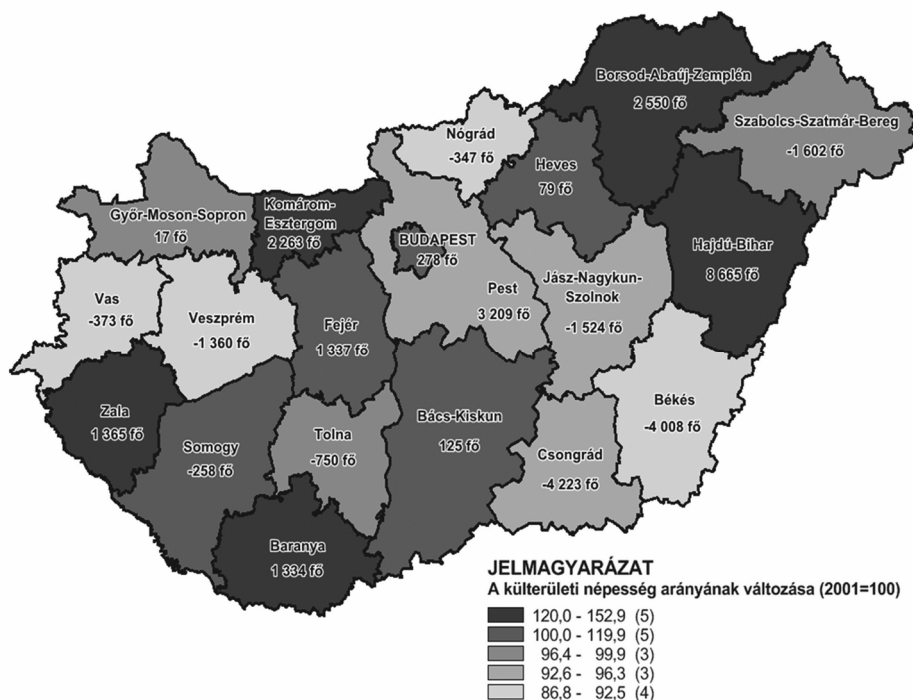
kiterjeszkedik a külterületre és elindul egy sajátos szuburbanizáció (Becsei J., 2002.)

⁵A fejezethez kapcsolódó térképeket Dr. Balcsók István készítette.

⁶A 2001-es népszámlálás alapján az Észak-alföldi Régióban nyolc településen haladta meg a külterületi népesség száma az ezer főt (Koncz G., 2008. 412.o.). Megyénkben ez a szám Jászberényben volt a legmagasabb (1.773 fő), második helyen Cibakháza (1.386 fő) és a harmadik Cserkeszőlő (1.109 fő) /a legmagasabb értéket Nyíregyházán mérték a statisztikusok, 9.012 fő/. Ezt az információt összevethetjük egy történeti adatsorral is: Karcag külterületi népességszáma 1949-ben 6.815 fő volt (ez az össznépesség 27 %-a), 1990-ben 735 fő volt (ez az össznépesség 3 %-át jelentette) (Molnár M., 1997. 307.o.)

külterületen az alföldi régiók közül a Dél-Alföldön élt közel százhuszonöt ezer ember. Az Észak-Alföldön 52.546 főt számláltak meg a kérdezőbiztosok. A megyei összehasonlítások között a legtöbben (hagyományosan) Bács-Kiskunban (66.007 fő), a legkevesebben éppen Jász-Nagykun-Szolnok megyében éltek külterületen (12.065 fő).

2011-re a Dél-Alföld külterületen élő össznépessége közel 9 ezer fővel csökkent (116.738 fő), az Észak-Alföldön viszont növekedett ez a szám (58.185 fő). A külterületi népesség leginkább Hajdú-Bihar megyében emelkedett (8.665 fős létszám-növekedés⁷). Jász-Nagykun-Szolnok megyében (Csongrád és Békés megyéhez hasonlóan) csökkenést regisztrálhattunk (1.524 fő)⁸.

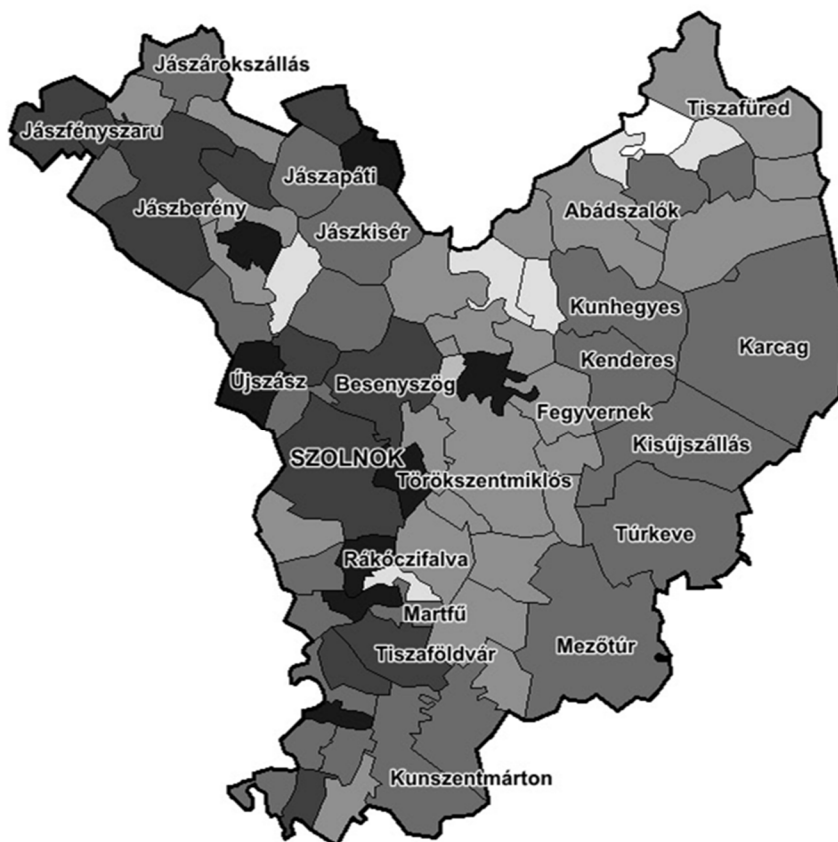

Forrás: népszámlálási adatok.

1. ábra A külterületi népesség arányának változásai hazánkban (2001-2011).

⁷Hasonló volumenű emelkedést Borsod-Abaúj-Zemplén, Baranya, Zala és Komárom-Esztergom megyében mérhettünk.

⁸Az alföldi megyék külterületeiről leginkább Békés és Csongrád megyéből költöztek el (4.008 – 4.223 fő).

JELMAGYARÁZAT

A külterületi népesség arányának változása (2001=100)

125,0 - 779,2	(8)
100,0 - 124,9	(11)
75,1 - 99,9	(25)
7,8 - 75,0	(26)
2001-ben nincs külterületi lakos	(1)
2011-ben nincs külterületi lakos	(6)
2001-ben nem önálló település	(1)

Forrás: népszámlálási adatok.

2. ábra A külterületi népesség arányának változásai Jász-Nagykun-Szolnok megyében (2001-2011).

2001-ben Jász-Nagykun-Szolnok megyében a települések közül 26-ban volt közel 3 %-nál nagyobb külterületi lakossági arány. Ezek a települések zömmel a megye földrajzi elhelyezkedését nézve az észak-dél tengely mentén

találhatóak. Tíz település Szolnoktól északra (főként a Jászságban), 14 Szolnoktól délre (Szolnoki-Mezőtúri és Kunszentmártoni járások), kettő pedig keletre volt található⁹.

A külterületi népesség 20001-2011 közötti növekedése (az általános megyei csökkenés mellett) stabilabban jelentkezett a Szolnoktól északra fekvő településeken. Ez – számításaink szerint – 10 (jászsági és egy-két Szolnoki járáshoz tartozó) települést érintett leginkább. A megyeszékhely és a Szolnoktól keletre fekvő járási központ (Törökszentmiklós) külterületén is inkább növekedést regisztrálhattunk. Szolnoktól délre, a Tisza mentén és a Kunszentmártoni járásban hét település volt érintett a növekedésben.

A 10 év népességmozgásait jelző számok azt mutatják, hogy a megye külterületi (tanyasi) társadalmának átalakulása zajlik. Már nemcsak a klasszikus nagykunsági települések jelentik a külterületi fejlesztések célterületeit, hanem figyelni kell a Jászságra is, (vagy a tájegység kapujára, Újszászra).

Az alábbi felsorolás azokat a településeket rögzíti, amelyekben 2011-ben meghaladta a 10 évvel korábbi szintet a külterületi népesség aránya: Alattyán, Besenyszög, Cibakháza, Csépa, Jászberény, Jászfényszaru, Jászivány, Jászkóhalma, Jászszentandrás, Nagykőrű, Pusztamonostor, Rákóczi falva, Szajol, Szászberek, Szolnok, Tiszaföldvár, Tiszainoka, Újszász, Vezseny.

A nagykunsági települések tanyái a kilencvenes években.

A megyénket érintő tanyakutatásoknak Nagyné Molnár Melinda munkái képezik a gerincét¹⁰. Közel 15 éve megvédett doktori disszertációjában a nagykunsági települések (Karcag, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunmadaras, Túrkeve és Kunszentmárton) tanyavilágát mérte fel. Ismert, hogy a Nagy-kunság egy történelmileg organikus településcsoport, melytől csak Kunszentmárton különül el.

A szerző munkájából kiderül, hogy a rendszerváltás után sokan lettek tanyatulajdonossá¹¹. A tézis nem tért ki arra, hogy a tanyaszerzést mi katalizálta,

---

⁹2011-re annyit változott a helyzet, hogy egy-egy település (keletről és délről) „kicsúszott” a viszonylag népes külterületi arány kategóriából.

¹⁰Az interjúalanyok válaszaiból tudjuk, hogy a megyei külterületek/tanyák felmérése alapvetően helytörténeti kötetekhez, a termelőszövetkezet múltjához kapcsolódnak, illetve 2005-ig bezárólag az MTA RKK ATI Szolnoki Társadalomkutató Csoportja településkutatásai során kitekintett (Jászberény, Szolnok, Törökszentmiklós, Kisújszállás, Kunhegyes) külterületeire is. De ezek a kérdések alapvetően a települési szolgáltatások értékelésével voltak kapcsolatban.

¹¹Főként vásárlás útján, de az örökség is szerepet játszott ebben a folyamatban. Az anyagban azt olvashatjuk, hogy főként Kunszentmárton külterületén volt példa építésre is.

de az eredmények alapján azt látjuk, hogy a vásárlók racionálisak voltak, mert a „legfőbb szempont a megközelíthetőség volt” (Nagyné M. M., 2001).

Közvetett információk alapján mégis arra következtethetünk, hogy az új tanyatulajdonosoknak vélhetően régen erősebb közük lehetett a földhöz (így a tulajdonszerzés oka a nosztalgia mellett a földdel kapcsolatos tudásátadás lehetett. A tézisek másodelemzéséből (és a társadalmi tőke elméletek alapján) megfogalmazhatjuk, hogy az időszakosan lakott tanyák tulajdonosai mai szóval mondva a klasszikus vidékfejlesztők, akik (területi és családi) kötődésük révén fantáziát láttak a tanyasi életmódban, de az urbánus környezet adta előnyöktől nem szeretnének mentesülni.

A szerző rávilágít egy, a fejlesztés szempontjából fontos problémára. A kutatásából az derült ki, hogy a tulajdonszerzés időszakában nagyon nehéz volt földhöz jutni. A tőke (és kárpótlási jegy) hiánya alapvetően meghatározta a mozgásteret. Ezért csak ismételni tudjuk a Nagyné Molnár Melinda megállapítását: a „földbirtokosok jelentős részének nincs tanyája, tanyasi gazdasága, az állandóan lakott tanyák jó része nem rendelkezik (megfelelő méretű) földdel”, ami a vizsgált területen alapvetően szántó és legelő (volt).

A mai konklúzió ezért az lehet, hogy a lehetőségek alapvetően a lakófunkció kiterjesztésére adtak teret a kilencvenes évtizedben. A földhiány (birtokszerkezet) azonban a tanyasi hagyományos és megújuló fejlődés korlátjává vált. És azóta szinte egyszerre van jelen a birtokok elaprózódása és a koncentrációja is. Mindezek szintetizálása azonban (már) inkább tulajdonjogi, mint fejlesztői kérdés.

Mivel az állattartásnak kitüntetett szerepe volt és van a Nagykunság lakóinak megélhetésében, a tanyákon is magas arányú jószágartatást jegyzett fel Nagyné Molnár Melinda.

Azonban lényeges itt is visszaaltnunk: a tanyasi gazdaság alacsony jövedelemtermelő képessége annak is köszönhető, hogy nem tud fenntartható lenni a mezőgazdasági „termékpályán”¹².

Ehhez kapcsolódó megállapítás az, hogy a földnélküli vagy kis földterülettel rendelkező tanyákon jócskán kellett takarmánynövényt vásárolni is.

Az állattartás a nagykunsági állandóan lakott tanyákon alapvetően a disznó és tyúktartást jelentette, az időszakosan lakott tanyákon szarvasmarhával és disznóartással foglalkoztak leginkább. A fejlesztési programokhoz jó háttérinformáció az, hogy a – mindennapi fogyasztáshoz kapcsolódó – „sajt és a

---

¹²Azonban a tanyasi közösségek (így a vidéki társadalom) egyenlőtlenségét jól jelzi az, hogy Nagyné Molnár Melinda szerint a tanyasi mezőgazdasági munka differenciálódik. A szerző azt írja, hogy jellemző volt (már az ezredfordulón) az, hogy a tanyára cselédet fogadtak. Ebben az esetben a tulajdonos feladata a felügyelet, a mezőgazdasági munka (kvázi) ügyvezetése (Nagyné M. M., 2003. 102.o.).

tejföl értékesítése egyértelműen az állandóan lakott tanyákhoz kötődött, mint ahogy a tejkereskedelem nagyrésze is” – írja Nagyné Molnár Melinda.

Fontos kérdés volt, hogy honnan vették igénybe azokat a tevékenységeket, amelyekhez saját eszköz nem állt rendelkezésre. Azt láthatjuk, hogy főként tsz-jogutódtól, vállalkozóktól vagy ismerősöktől.

Az ilyen típusú agrár-segítségkérés alapvetően az időszakosan lakott tanyákon volt jellemző. Nagyon lényeges megállapítása Nagyné Molnár Melindának az, hogy egyes állandóan lakott tanyákon megfigyelhető volt a nem pénz alapú (a közösségi önellátást, a javak megosztását fejlesztő) együttműködés is¹³, melyben a ki-ki hozzájárult a maga eszközállományával az együttműködésben résztvevők gazdaságaiban szükséges munkák elvégzéséhez.

Az együttműködésről, a közösség fontosságáról a kunszentmártoni tanyák kapcsán olvashatunk fontos információt. A szerző a térségi táj jellegzetességeit hangsúlyozza úgy, hogy a térség földrajzi elhelyezkedésénél fogva jelentős hatása van a szomszédos megyék mezőgazdasági kultúrájának (zöldség és gyümölcsstermesztéséről ismert homoki gazdaságok). Nagyné Molnár Melinda azt írja, hogy kunszentmártoni tanyatulajdonos választadóknak volt a legkiterjedtebb kapcsolatrendszere. A szerző történelmi tényeket említ. Ilyen például a térségbe telepített mobilis jáász nemzetség hatása, katolikus kapcsolatok, valamint a már említett földrajzi peremhelyzet¹⁴.

Tanyakutatás Jáász-Nagykun-Szolnok megyében (2015)

A tanyasűrűség jellemzői

Jáász-Nagykun-Szolnok megyében 2015. tavaszán 3.304 tanya felmérésére került sor. A megyei települések külterülete 5.581 km². A tanyasűrűség-mutató megyei szinten: 0,59 (tanya/ km²) vagy 2 km²/tanya.

---

¹³A tézisekben a szerző ezt a folyamatot (főként Túrkevén és Karcagon) növekvő hatásúnak értékelte.

¹⁴ Nagyné Molnár Melinda szerint a térségben a „templomba járás is sokkal jellemzőbb volt .... amíg a református nagykun településeken legfeljebb a nagy egyházi ünnepekre mentek el a megkérdezettek, addig a katolikus Kunszentmártonban a nagy egyházi ünnepeken kívül is eljártak az érintett lakosok.” Az itteni tanyák lakosai között megfigyelhetőek voltak olyan spontán közösségi, családi találkozók, amelyek során megbeszéltek a gondokat, problémákat és szórakoztak (kártyáztak, zenéltek). A tanyafejlesztési programok megyei megújításában mindenképpen fontos ezért az ilyen közösségi kezdeményezések támogatása, fejlesztése/feléléstése is (akár a pasztorációs munka kiterjesztésével).

A megyei járások közül leginkább tanyás térségnek a mezőtúri és a jászberényi tekinthető. a jászberényi járás külterülete 617 km²; a tanyasűrűség mutatója: 1,65 tanya/ km². A mezőtúri járásban 725 km² külterületi nagyságra jut 1,01 tanyasűrűségi érték. A jászapáti járás az, ahol a tanya/ km² mutató még magasabb, mint a megyei átlag: 0,78 /544 km² a külterület nagysága/. Szinte alig lehet tanyás térségnek tekinteni megyénk tiszafüredi járását. Átlagosan egy tanya/km²-rel jellemezhető jászapáti járás.

Járás	Terület (km ²)	tanya, db	tanya/km ²	a tanyák aránya
Jászapáti	544,45	427	0,784	13
Jászberényi	617,01	1023	1,658	31
Karcagi	857,26	229	0,267	7
Kunhegyesi	464,59	102	0,220	3
Kunszentmártoni	576,49	171	0,297	5
Mezőtúri	725,74	739	1,018	22
Szolnoki	914,48	401	0,439	12
Tiszafüredi	417,05	61	0,146	2
Törökszentmiklósi	464,54	151	0,325	5
ÖSSZESEN	5581,61	3304	átl.: 0.592	100%

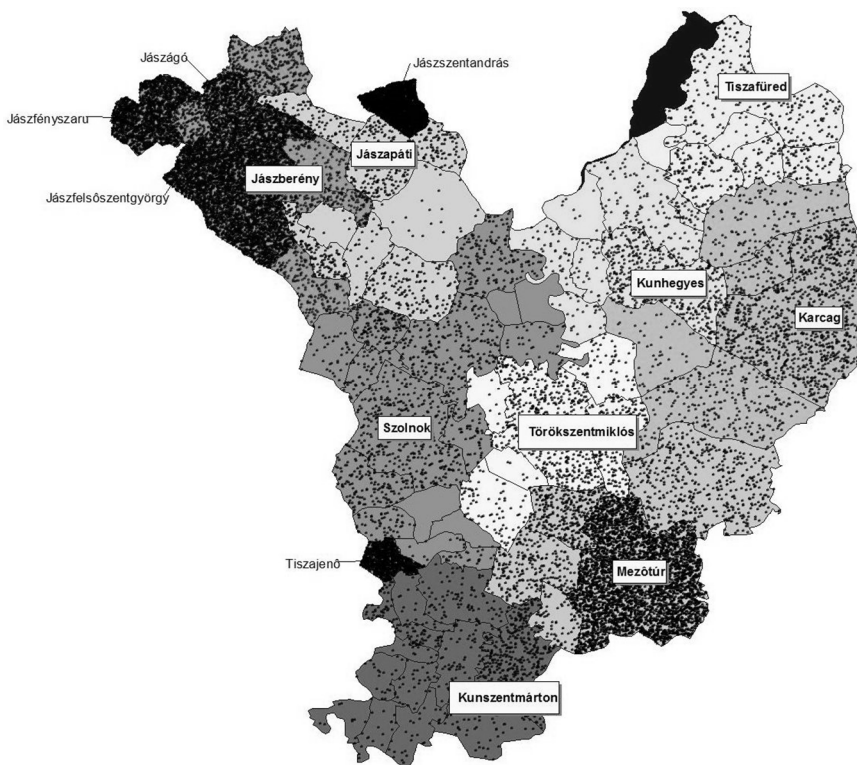
Forrás: saját kutatás.

1. táblázat. Tanyasűrűség adatok.

Összességében azt láthatjuk, hogy a Jászberényi járás kisebb területen több tanyát „tart el”, mint a mezőtúri járás. Ha a Jászságot mint tájegységet szemléljük az derül ki, hogy a megyében ez az erős KKV-hálózattal és nagyvállalatokkal rendelkező, fővárosi agglomerációhoz (jobban) vonzódó terület is joggal számíthat hatékonyabb külterület-fejlesztési tervezésre és támogatásokra.

Az alábbi térképből is kirajzolódnak azok a teretek, amelyek hasonló külterületi/tanyás térségre (erőforrásra/problémára) utalnak.

Az egykori klasszikus tanyás térség, a karcagi járás a megye egészéhez viszonyítva már nem vezető tényező, de a Tisza-tó környékén lévő járások között megőrizte elsőbbségét. A Jászságban található a megyei tanyák 44 %-a. A Tisza-tó környékén lévő járásokban a Jász-Nagykun-Szolnok megyében megtalálható tanyák közel ötöde lelhető fel. Ebben az almintában a karcagi járás elsőbbsége megkérdőjelezhetetlen. A Nagykun-városok külterületéhez a megyei tanyák 8 %-a tartozik.

Forrás: saját kutatás.

3. ábra. Tanyasűrűség Jász-Nagykun-Szolnok megyében.¹⁵

	Terület (km ²)	tanya-szám (db)	tanya-sűrűség (tanya/km ²)	a tanyák aránya (%)
Kisújszállás	205	41	0,2	11
Kunmadaras	153	19	0,12	5
Karcag	368,63	150	0,40	39
Kunhegyes	148,94	68	0,45	18
Kunszentmárton	143	26	0,18	7
Túrkeve	236,52	80	0,33	21
ÖSSZESEN	1255.09	384	0,28	100%

Forrás: saját kutatás.

2. táblázat. Tanyasűrűség adatok a Nagykun városokban.

¹⁵ A térképet Dr. Nagy Tibor szerkesztette.

Ismerve más járások adatait, ez az arány megfelel a térségi átlagnak, hiszen ebből a város csoportból 3 település tartozik a karcagi járáshoz. Az adatokból jól látszik az, hogy a tanyák számában Karcag (mint a Nagykun városok közül a legnagyobb külterülettel rendelkező) az első, Túrkeve és Kunhegyes ebben a történelmi város csoportban a második és a harmadik helyen szerepel. A tanyasűrűség azonban mindenhol elmarad a megyei átlagtól.

A másik kutatási utalásunk Jászberény külterületére vonatkozott. Jászberény külterülete: 221,35 km²; 516 tanya található a külterületén; a tanyasűrűség mutatója: 2,3. Ez az 516 tanya a megye alapsokaság 16 %-át jelenti. Ez az arány azért is kiemelkedő, mert hasonló a Tisza tóhoz közeledő járások (4 db) külterületén megszámolt tanyák arányához.

A tanyasűrűség változónk alapja az, hogy mennyire tekinthető „szomszédosnak” egy tanyasi/külterületi térség. Ezt a mutatót területrendezési/fejlesztési szempontok mellett egy idealizált közösségi cél is katalizálta. Vajon mennyire tudjuk még közösségi oldalról megközelíteni ezt az élet-és közösségi teret?

Végignézve a megyei települési listát azt látjuk, hogy egy négyzetkilométerre 7 tanya két településen jutott (Tiszajenő, Jászszentandrás); három tanya 2 jársági településen volt (Jászfényszaru, Jászfelsőszentgyörgy), 2 tanya három településen (Jászágó, Jászberény, Mezőtúr) volt meg négyzetkilométerenként. Összesen tehát hét településen nagyobb az arány az 1 tanya/km² mutatónál¹⁶.

A már említett korábbi kutatásból úgy tudjuk, hogy a kunszentmártoni tanyasi közösség aktív kapcsolatokat épített egymással. A mostani adatokból azonban azt látjuk, hogy az egy tanya/négyzetkilométer értéket közelíti (de nem éri el) az öcsödi és a nagyrévi külterületi helyzet.

Az interakciók sűrűsége formailag fontos feltétele a közösségiség alakításának, így különösen érdekes az, hogy a Karcagi járás települései közül egyetlen egy helyen (Berekfürdőn) közelíti a tanya/km² mutató az egyes értéket. A Jászságban már ez három települést érint (Jászárokszállás, Pusztamonostor, Jásztelek). A Jászapáti járásban a 0,5-ös értéket közelíti Jánoshida, a többi település (7 db) messze elmarad ettől az adattól. Megjegyezzük, hogy ebben a járásban mérjük a legmagasabb tanyasűrűség értéket Jászszentandráson.

A Kunhegyesi járásban a központi település 68 felmért tanyája (149 km²-en) a 0,5-ös értéket közelíti. A mezőtúri járásban már a centrumon kívül még két település (Kétpó, Mezőhék) van, amelyek külterületén közel 1 tanya/km² arányt regisztrálhattunk. A Szolnoki járásban Tószeg és Szászberek, a Törökszentmiklósi járásban a centrum település és Örményes közelíti a 0,5-ös tanya/km² értéket.

A Szolnoktól délre fekvő járások közül kimagasló eredménye a mezőtúrinak van, a Kunszentmártoni járás értékei a nagykun hagyományokat tükrözik, a

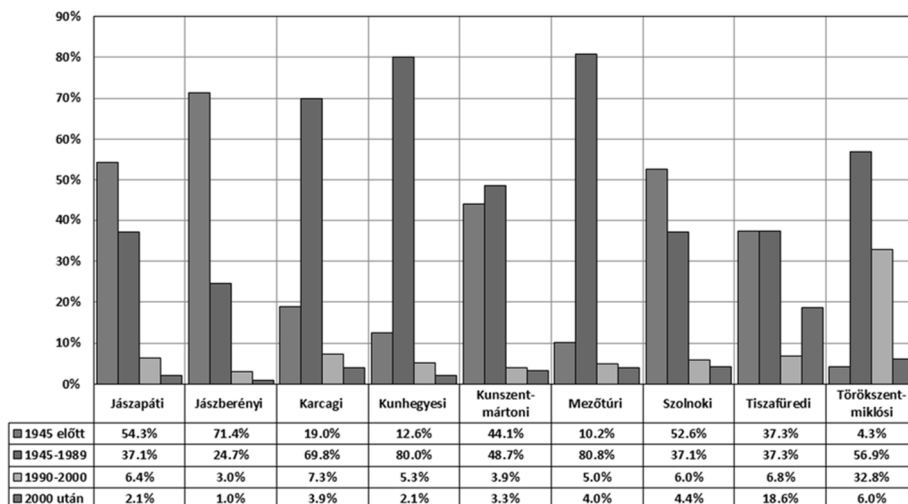
---

¹⁶ Összesen 78 település van a megyében.

megyeszékhely központú járás eredményei inkább a centrum pozícióból adódó kiköltözésnek köszönhető.

Ez a csoport így három tényező mentén írható le: a centrum szerep, a Tisza és a nagy külterületek meghatározzák azokat a trendeket, amelyek a tanya és a külterület-fejlesztést befolyásolhatják.

A felmért tanyák építési idejének megoszlása a Jász-Nagykun-Szolnok megyei járásokban, %
N=2313

Forrás: saját kutatás.

4. ábra A felmért tanyák építési idejének megoszlása a Jász-Nagykun-Szolnok megyei járásokban.

A tanyák építési ideje.

A tanyák életkora alapján azt látjuk, hogy a jászsági és a szolnoki tanyák tűnnek a legkorosabbnak (legalább 70 évesek). A Karcagi, a Kunhegyesi, a Mezőtúri, a Tiszafüredi és a Törökszentmiklósi járásban a tanyák a tsz-ek tágabb értelemben vett korszakához (1945-1989) kötődnek. Minden ötödik Tiszafüredi járásban felmért tanya 2000 után épült. A Törökszentmiklósi járásban minden harmadik tanya építése a kilencvenes évekhez kapcsolódik.

A tanyákon élők életkora alapján a fiatalabb korosztály a Szolnoki, a Mezőtúri, a Kunhegyesi és a Tiszafüredi járásra jellemzőbb. Az idősebbek pedig főként a Törökszentmiklósi és a Kunszentmártoni, valamint a Jászapáti

járás külterületén élnek. A korosztály több, mint fele a 18-60 éves korcsoportba tartozik

Gazdasági aktivitás és lakófunkció

Megyénk tanyáinak több, mint fele (52,4%) állandóan lakott tanya. A tanyák negyede lakatlan (24 %). 12 %-uknak azonban van gazdasági funkciója is. Tanyáink 8 %-a rekreációs célokra létrehozott hobbitanya. A megye tanyáinak 17 %-a összedőlt, romos állapotban van. A tanyák kétharmadában található valamiféle racionális tevékenység (mint egy lehetséges pályázati kategória)¹⁷. A külterületi tanyák 8 %-a azonban a szociális szolgáltatások célterülete.

A Jászapáti járásban az átlagnál magasabb a lakott tanyák aránya (47 %), de nagyobb a lakott, ám szociálisan rászorult tanyasi családok aránya is (12 %) a települések külterületén. A megyei átlagnál alacsonyabb a lakatlan tanya gazdasági funkcióval kategória (7 %), de magasabb a hobbitanya (13 %) és a „lakatlan tanya gazdasági funkció nélkül” elnevezésű tanyatípus aránya 15%. A jászapáti térségben az összedőlt, romos tanyák aránya 6 %.

A lakott, de szociális ellátott tanya-közösségeket leginkább Jászapáti és Jászszentandrás külterületén találhatunk. Ez utóbbi (nagy tanyasűrűséggel rendelkező) településen 386 tanyát mértünk fel. Ebből 5 % romos, 52 %-uk állandóan lakott. 11 % azon tanyák aránya, ahol a szociális ellátásokra szorulnak. Hobbitanyaként a jászszentandrás külterület tanyáinak 13 %-át hasznosítják.

A jászberényi térség külterületein található tanyák alapvetően lakottak (43%), minden negyedik azonban romos tanya. A hobbitanyák közel hasonló mértékben terjedtek el, mint az Alsó-Jászságban. A lakatlan tanyák közül a gazdasági funkcióval rendelkező és a gazdasági funkció nélküliek alig különböznek (a két kategória összértéke: 15%). A lakott tanyákon élők 4 %-a szorul állandó szociális ellátásra (ez a jászapáti járás adatahoz képest 8 %-kal alacsonyabb)¹⁸.

A Karcagi járásban a tanyák több, mint fele lakott tanya (51%). Nagyon fontos térségi jellemző az, hogy a járási tanyák közül minden ötödik lakatlan ugyan, de gazdasági funkciókkal rendelkezik. A térségben majdnem minden tizedik tanya romos. A hobbitanyák aránya 4 százalék, a lakott, de a szociálisan rászoruló tanyasi tulajdonosok aránya alig 1 százalék.

A Kunhegyesi járás tanyasi társadalmában 7 % azok aránya, akik szociális ellátásra szorulnak. 51 százalék a lakott tanyák aránya. Hobbitanya nincs, Egyforma (16-16 %) a lakatlan, gazdasági funkcióval rendelkező, illetve gazdasági funkció nélküli tanyák aránya. A tanyák tizede romos a járásban.

---

¹⁷ Ide soroltuk a lakott tanya, a hobbitanya és a lakatlan tanya, gazdasági funkcióval változókat.

¹⁸A leginkább érintett települések: Jászfelsőszentgyörgy, Jászfényszaru, Jászberény.

A Kunszentmártoni járásban a tanyák közel fele lakott (a tanyákon élők alig 2 %-a szorul szociális segítségre). A tanyák 13 %-a romos, 23 %-a „csak áll”, nincs gazdasági funkciója, nem is lakják. A hobbitanyák száma elenyésző.

A Mezőtúri járásban is azt látjuk, hogy a tanyák közel fele lakott (a szociális rászorultsági arány itt 6 %-os). A térségben közel minden ötödik tanya rendelkezik valamilyen gazdasági funkcióval, hasonló az aránya a romos tanyáknak is. A lakatlan, gazdasági funkció nélküli tanyák aránya 5%. Ez megegyezik a hobbitanyák járási elterjedtségével.

A megye centrum térségében (Szolnoki járás) a legmagasabb azok aránya, akik tanyasiként szociális segítségre szorulnak (15%). A térség romos és hobbitanyáinak aránya közel hasonló (5- 6 százalék). Az itt élők kevesebb gazdasági fantáziát látnak a tanyában, mert a gazdasági funkcióval rendelkező tanyák aránya 12 % (szemben a 17 %-os üres tanya-aránnyal).

A Tiszafüredi járásról adataink alapján a racionális tanya hasznosítás fogalma juthat eszünkbe. A gazdasági funkcióval rendelkező tanyák közel 40; a hobbitanyák aránya 15 %. A térség minden negyedik tanyája lakott (ebben a járásban nincs külterületi rászoruló közösség). A romos tanyák aránya 10%. Az üresen álló, gazdasági funkciót sem kapott tanyák aránya 9%.

A Törökszentmiklósi járásban a megyében a legmagasabb az „állandóan lakott, rendszeres szociális ellátásra szoruló lakosokkal” elnevezésű tanya-kategória (31%)¹⁹. A tanyák 5 %-ának van gazdasági szerepe, 10 százaléka romos, hat százalék hobbitanya. Nagyon magas azon tanyák aránya, amelyek csak üresen állnak (25%).

A táblázat adatai alapján a következő trendek rajzolódhatnak ki:

1. A külterületet definiálhatjuk a szociális szolgáltatások igénybevétele/hozzájutasának szempontjából fokozottan periférikusnak is. Ez a „társadalmi zárvány” definíció főként a szolnoki és a (keleti) szomszédos törökszentmiklósi járásra jellemző²⁰.
2. A lakatlan, gazdasági funkció nélküli tanyákat kétféle megközelítéssel elemezhetjük:
  - 2.1 Számuk visszatükrözi pl. a térség és a mezőgazdaság; valamint a külterület eltartó-képességét, valamint a jó gyakorlatok, a befektetési ötletek és a javak hiányát. Ez az arány a legmagasabb Törökszentmiklósi és a Kunszentmártoni járásban.

---

¹⁹A külterületek tanyái közül közel minden negyedik lakott.

²⁰Megjegyezzük, hogy a ki/beköltözés jelensége alapvetően a Neszűr, mint külterület kapcsán Jászberényben került reflektorfénybe, úgy látjuk, hogy a járszági térség egészében nem jelent nagy problémát. Fontos arra is utalnunk, hogy a tanyagondnoki szolgálat viszonylag kevés településen van a törökszentmiklósi járásban.

- 2.2 A lakatlan, „jövőkép /hasznosítás/ nélküli” tanyákból az évek amortizációja könnyen meghozhatja a már napjainkban is magas „romos tanya” állapotot. Ez az adat most a legmagasabb a Mezőtúri és a Jászberényi járásokban.
- 2.3 Ha ezt a két kategóriát összeadjuk, akkor a legkevésbé veszélyeztetett járásnak a Jászapáti és a Tiszafüredi tűnik (21-20 %). A tanyamentés terén leginkább problémásnak pedig a Mezőtúri (ide tartozik a megyében fellelhető tanyák 22 százaléka) és a törökszentmiklósi járások tűnnek (36-35 százalék).
3. A gazdasági funkció megléte azt mutatja, hogy a tulajdonosok stabil(abb) jövőképpel rendelkeznek a tanyáik sorsát illetően. Ebben a tekintetben a Tisza-tó környéki járások vannak az élen (tisza-füredi és a karcagi járás – 39-22%), illetve a Szolnoktól délre eső mezőtúri járásnak is jó eredménye van (19%).
4. A hobbitanyák mögött is hasonló, racionális cselekvés áll. Így nem meglepő, hogy a Tisza-tó mentén fekvő Tiszafüredi járás eredményei vezetik ezt a kategóriát²¹.

5. Járás	Összedől, romos tanya	Állandóan lakott	Lakatlan tanya gazdasági funkcióval	Lakatlan tanya gazdasági funkció nélkül	Állandóan lakott, rendszeres szociális ellátásra szoruló lakosokkal	Hobbitanya a (saját célú üdülés, pihenés)
%						
Jászapáti	6	47	7	15	12	13
Jászberényi	26	43	7	8	4	13
Karcagi	9	51	22	14	1	4
Kunhegyesi	10	51	16	16	7	0
Kunszent- mártoni	13	48	12	23	2	2
Mezőtúri	20	44	19	5	6	6
Szolnoki	6	45	12	17	15	5
Tiszafüredi	11	26	39	9	0	15
Törökszent- miklósi	10	23	5	25	31	6

Forrás: saját kutatás.

3. táblázat A felmért tanyák lakófunkciók szerinti megoszlása járásonként.

²¹Ha a Jászág eredményeit összeadjuk, akkor ez a 26%-os összevont tájegységi érték a legnagyobb a megyében ebben a kategóriában. Úgy gondoljuk, hogy ez a járás földrajzi elhelyezkedésének és az ebből is következő stabilabb mezőgazdasági jövőképpel és középmezőnybeli vonzerejének is köszönhető.

A megyei tanyák közel fele csak saját fogyasztásra termel. Közel hasonló azok aránya, aki kizárólag értékesítenek (24%) és azon tanyasi gazdálkodóké, akik a felesleget adják el (27%). Az értékesítés szegmens a tanyák több, mint a felében szerepel.

A járások összehasonlítása alapján három markáns irány különíthető el. A Jászságban, a Szolnoki és a Kunszentmártoni járásban alapvetően a saját fogyasztásra való termelés, az értékesítés-orientáció a Karcagi és a Tiszafüredi járásban²², a „középutas” (ha marad, értékesít) tanya-gazdasági stratégia a Törökszentmiklósi és a Mezőtúri tanyákon jellemző inkább²³.

Az adatok alapján a fentiek mellett egy másik gazdálkodási „minta” is kirajzolódni látszik. A Tisza-tó által határolt járásokban (Kunhegyesi, Tiszafüredi, Karcagi) erős a tanyasi gazdálkodás terén az értékesítési mozzanat.

A mezőgazdasági művelési ágak szerint a legtöbb megyei tanyán állattenyésztéssel foglalkoznak (42%). A kertészeti kultúra és a szántóföldi növénytermesztés kultúrájának értéke közel hasonló (31-28 %).

Mindkét jársági járásban többségben van a kertészeti tevékenység²⁴. A Jászapáti járásban az állattartás gyakoribb, mint a Jászberényiben (38-31%).

Járás	Kizárólag saját fogyasztásra termel	A saját fogyasztáson felüli felesleget értékesíti	Elsősorban értékesítésre termel
	százalék		
Jászapáti	68	20	13
Jászberényi	59	19	22
Karcagi	30	29	41
Kunhegyesi	23	44	34
Kunszentmártoni	65	18	17
Mezőtúri	37	39	24
Szolnoki	67	18	15
Tiszafüredi	7	10	83
Törökszentmiklósi	25	52	24

Forrás: saját kutatás.

4. táblázat A felmért tanyák gazdasági funkciók szerinti megoszlása.

²²Ebben a két járásban a legmagasabb a lakatlan, de gazdasági funkcióval, szereppel rendelkező tanyák aránya.

²³A tanyamentés hipotetikusan megalkotott két célterülete.

²⁴Alacsonyabb volumenben ugyan, de a kertészeti kultúra elsősége a kunszentmártoni járásban is megfigyelhető.

Infrastrukturális és kommunikációs mutatók

A Jász-Nagykun-Szolnok megyei tanyák 81 százalékában villany segíti a mindennapokat. Minden tízedik tanyában az áramot helyi energiaforrás állítja elő. Azon tanyák aránya, ahol egyáltalán nincs villany 8%. A villany bekötésének közel 90 százalékos aránya a jászapáti, a szolnoki, a kunszentmártoni, a mezőtúri és a kunhegyesi járásokban jellemző. Három járásban (jászberényi, tiszafüredi, karcagi) közel 60%-os és a törökszentmiklósi járásra viszont alig 32%-os bekötés jellemző. Az elektromos hálózat nélküli helyeken nő meg a helyi generátor szerepe az áramellátásban. A törökszentmiklósi járásban 63 százalékos, a jászberényiben 26; a tiszafürediben 16, a karcagiban 13 % a generátor tanyasi áramellátásban betöltött aránya.

Fontos megemlítenünk, hogy a tiszafüredi és a karcagi tanyák negyedében nincs villany. Ez a megyében a két legrosszabb ilyen mutató. A jászberényi, a mezőtúri és a kunszentmártoni járások külterületén ez az arány 10%.

A vezetékes villannyal nem rendelkező megyei tanyák 27 %-a állandóan lakott. Rendszeres szociális ellátásokra az ilyen tanyákon élők 14 %-a szorul. A vezetékes villany nélküli tanyák 22 %-a üres (lakatlan, gazdasági funkció nélküli). A tanyák 16 %-ának van gazdasági funkciója, de lakója nincs.

Megyénkben a 3.304 tanyából közel ötszázban nincs vezetékes villany. A megyei tanyák többségébe (54%) csak fűt kutakon keresztül jut el az ivóvíz, amelynek minőségével közel minden ötödik tanyán gond van. Vívezeték minden ötödik tanyán segíti a mindennapokat és a mezőgazdasági tevékenységet.

A megyei tanyák közel 40 %-ában található telefon (vezetékes vagy mobil). A Jászapáti és a Jászberényi járásban, illetve a kunhegyesi térségben ez az arány közel 50%. A Karcagi és a Tiszafüredi járásban, valamint a szolnoki területeken a tanyák kétharmadában van telefon.

A kunszentmártoni járásban ez az arány csak 21%, de hasonlóan alacsony (19-16%) a telefon-ellátottság a Törökszentmiklósi és a Mezőtúri járás tanyáin is.

Ezek a telefon-ellátottság adatok alapvetően azt mutatják, hogy a megyében létezik egy telekommunikációs szakadék a külterületen élők és a belterületi lakosok között. Elgondolásunk szerint ennek az egyenlőtlenségnek a csökkentése inkább technikai-technológiai kérdés. Különösen azért fontos, mert a külterületeken élők kommunikációs támogatása hozzájárul a közösség szubjektív biztonságérzetének a javulásához is. A megyei tanyák felét földúton, harmadát szilárd burkolatú úton, ötödét javított burkolatú úton lehet megközelíteni.

Külterületei helyzetkép a prominens (szakértői) válaszadók véleménye alapján

A társadalmi leszakadás „élményét” főként a megyei „nagyvárosok” (Szolnok és Jászberény) prominens válaszadói alapján érzékelhetjük. Itt alapvetően kirajzolódhat az a folyamat, amelyet a „nagyvárosi árnyék” jellemzővel definiálhatunk. Ki kell emelni azt, hogy a leszakadásban érintett korosztályt alapvetően a gyermekes családok jelentik. Itt tehát megtalálhatjuk az aktivitást, de hiányzik a tudás. A megye más tanyás térségei pedig inkább azzal a folyamattal küzdenek, hogy az előregedés (és a foglalkozás, valamint a területi mobilitás) következtében nehezen lehet átadni a tanyasi gazdálkodás stafétáját. Így elmarad (persze ez már a XX. század második fele óta nehézségekkel küzd) a sokáig jellemző generációváltás.

A leírások alapján azt is kijelenthetjük, hogy a tanya hasznosítása meglehetősen differenciált módon valósul meg. Az innovációhoz mindig kell egy külső erő. A külső „beruházó” szerepét egyes településeken (Tisza-tó és környéke) az idegenforgalom tölti be²⁵. A megye déli részén a közösség hagyományai, valamint a Cserkeszölő által biztosított munkalehetőség (itt újra az idegenforgalomról beszélünk).

Ebben a viszonyrendszerben a centrum-periféria kategória több szempontból is érvényes. Fontos a táji-néprajzi reláció, hiszen eltérő tanya-és külterületi hasznosítás mutatkozik meg a Jászságban vagy éppen a kunok földjén, de a centrum település és külterületének kapcsolatában is²⁶.

Számos önkormányzatnál láttunk saját innovációt. Volt olyan település, amely feldolgozóipar telepítésében látja jobban kihasználni a külterületet (amelyről jegyezzük meg, hogy a megyei települések jócskán ellátottak), illetve tudunk olyan Tisza-tó menti településről is, amely saját kezdeményezésre eddig idegen növényi kultúrák telepítésével mutat példát a külterületen élők számára, illetve hangsúlyoznunk kell Jászberényt, ahol a külterületen nevelt fákat a város szépítésére, az energianádat pedig a települések fenntartható energiagazdálkodására szeretné majd felhasználni.

Természetesen az agráriumból és a hozzá kapcsolódó szektorokból elsősorban a középkorosztály tud (pályázati források bevonásával) megélni/fejleszteni. Olvashatunk sikeres magángazdák tevékenységéről, de tudunk nagy

---

²⁵A Tisza-tó környékén az üdülőövezetté való átminősítés gyakori, a külterületet érintő területrendezési folyamat.

²⁶A táji eltérések kapcsán fontos hangsúlyoznunk a Tisza folyó szerepét, valamint a műutat (amely mentén számos tanya felvirágzása valósulhat meg).

mezőgazdasági vállalkozásokról is (akik előbb-utóbb települési szinten tudatos gazdálkodással újragondolhatják a tsz társadalmpolitikai szerepét is).

A települési önkormányzatok szociálpolitikájának alakításában így fontos szerepe van a tanyagondnoki hálózatnak, amely ellátja/közvetíti a külterületi lakossági igényeit. Fontos ezért, hogy a társadalmi felelősségvállalást a külterületeken is fenntartsuk és az ellátásokhoz való egyenlő hozzáférés lehetőségét biztosítsuk.

A falu-és tanyagondnoki szolgáltatások száma megyénkben (2015-ben) 24 volt. Ebből túlnyomórészt önkormányzati fenntartású szolgáltatás; egy egyházi és egy egyéb (civil) működtetés jellemző. A falu-és tanyagondnoki szolgálatot működtető települések elhelyezkedése (súlyponti tengelye) észak-déli irányú. Mindez többségében azokat a településeket fedi le, ahol a tanyasűrűség az átlagnál magasabb²⁷.

A fenti, szociális ágazati terület mellett fontos típust jelent a külterületek mezőőri szolgálata. Mivel az őrszolgálat működési költségeit 50-50%-ban a földhasználók, illetve a központi költségvetés biztosítja mondhatjuk azt, hogy ahol ilyen projekt működik, ott a külterület bérlői/tulajdonosai viszonylag magasabban helyezkednek el a társadalmi szerkezetben.

Tendencia a közfoglalkoztatásban résztvevők bevonása a tanyasi körzetek útfelújításaiba is²⁸, illetve az egyik Tisza-tó menti településen pedig elindultak a régi birtokos leszármazottjainak fejlesztési projektjei. Mindez a jövőben fontos lehet, most azonban még elszigetelt jelenség.

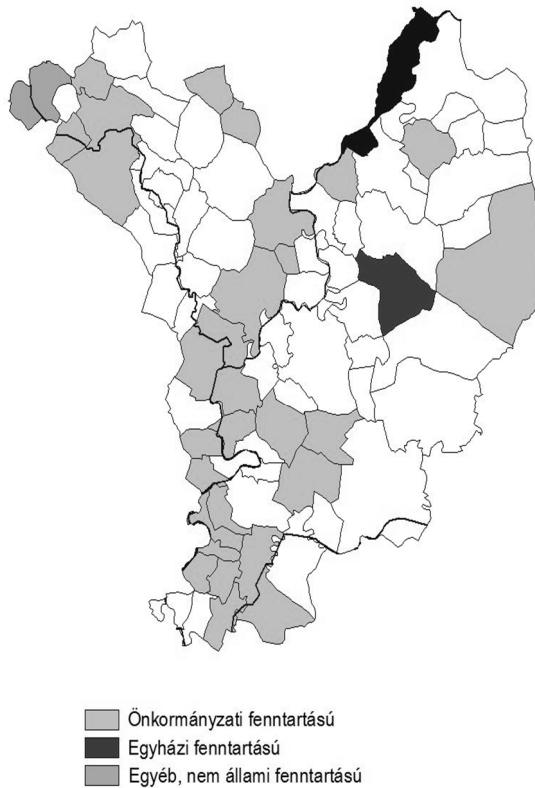
A folyamatok összegzésekor azt is látni kell, hogy az önellátás-piacra termelés értékpár mentén a megyei tanyák jórésztében a család számára biztosíthat megélhetést (és ebben az esetben is már egy prosperáló külterületi birtokról kell beszélnünk). Így nem meglepő az az egyik településről érkezett megállapítás, amely szerint „magánfejlesztések vannak csak, azok is kisebb mértékűek, csak a saját épületeket érintik”. De vannak olyan települések, ahol komoly mezőgazdasági tevékenység zajlik, az egykori tanyaépületek ma már közművesített, a gazdálkodást segítő terekként funkcionálnak.

A külterület életében a közbiztonság és a társadalmi felelősségvállalás (a települési humán közszolgáltatások elérésének biztosítása) kérdése integrált szemléletű külterület-fejlesztést (felzárkóztatást) igényel.

---

²⁷Szolnoki Kistérség Többcélú Társulása négy települési centrummal (Szolnok; Tiszasüly; Rákóczi falva; Besenyszög) tart fenn szolgálatot. Bevont települések, illetve településrészek: Szolnok, Tiszajenő; Tiszasüly; Tiszavárkony; Dobapuszta, Fokorúpuszta, Palotás, Szórópuszta). Jászfényszaru külterületén az Emberséggel az Emberért Közhasznú Egyesület a szolgáltató, Kenderesen pedig a Baptista Szeretetszolgálat.

²⁸De előfordult még a helyi gazdálkodók, vadásztársaság bevonása is.

Forrás: saját kutatás.

5. ábra Tanyagondnoki szolgálatok Jász-Nagykun-Szolnok megye településein 2015-ben.

Összegzés

A táblák adatai alapján azt látjuk, hogy a megye minden települését érintő lakónépesség száma a 2014.01.01-es adatok alapján 383.489 fő. Ebből a megyei lakosságszámból külterületen alig 3.694 fő él (ez alig 1 %-os arány a megyében)²⁹. Felmérésünkben 3.304 tanyát regisztráltunk és mértünk fel.

Munkánk során megalkottunk egy tanyasűrűség mutatót, amely az egy négyzetkilométerre eső tanyák arányát jelenti. A megyei átlag: 0,592. (mindez

²⁹http://www.ksh.hu/apps/hntr.egyeb?p_lang=HU&p_sablon=LETOLTES

5.581.61 km² külterületen található). A megyei átlagnál három járás - a jászapáti, a jászberényi és a mezőtúri - rendelkezik magasabb értékkel.

Természetesen a települési átlagok itt is jelentősen különböznek. A Jászságban igen erősnek mondható ez a mutató, de a Felső-Jászság (Jászberényi járás), Alsó-Jászság (Jászapáti járás) közötti társadalmi-gazdasági különbség a külterületek tükrében is meghúzható.

A települési külterületi különbségeket a járási átlagok érzékeltetik jobban. A Jászapáti járás esetében egy település (Jászszentandrás) maradt, a Jászberényi járás átlaga azonban olyan magas (1,65), hogy Jásztelek és Pusztamonostor már alacsony tanyasűrűségű települési külterületnek minősíthető.

A Karcagi járás átlaga alapján a centrum és Berekfürdő települése magasabb, Kisújszállás közel hasonló tanyasűrűség mutatóval bírt. A Kunhegyesi járásban a központ mellett Tomajmonostorát is besorolhatjuk a magas tanyasűrűség mutatójú települések mögé. A kunszentmártoni járásban maradt ebben a kontextusban is két település (Nagyrev, Öcsöd) a magas tanyasűrűség kategóriában. A Mezőtúri járásban a három helyett egy település (Mezőtúr) haladja meg és egy (Kétpó) éri el a magas járási átlagot (1,01). A Szolnoki járásban a járási mutató alapján két település (Szászberek és Tiszajenő) meghaladja, Szolnok és Tószeg pedig közel eléri a tanyasűrűség járási átlagát.

Az adatokkal kapcsolatos értelmezésünk az, hogy a megyei átlag alapján a tanyasűrűség, mint fogalom a települések alig harmadában definiálható. A járási átlagok figyelembevételére alapján azt látjuk, hogy egységesen magas sűrűség a Felső-Jászságban körvonalazódik, egységesen alacsony sűrűség a Tiszafüredi járásban látszik. Általában a járási centrumok külterületén magasabb a tanyasűrűség és a korábbi anyatelepülések (pl. kun mezővárosok) közül ma már inkább csak Mezőtúr az, ahol a tanyasűrűség a korábbi hagyományok létre utalhat.

A gazdasági aktivitás és a lakófunkció összefüggései fontos tanya – és külterület – fejlesztési irányokat jelölnek. Jász-Nagykun-Szolnok megye tanyáinak több, mint fele állandóan lakott tanya. Azonban ebből az arányból közel 8 % lakóit rendszeresen kell segíteni a szociális ágazatban. A tanyák negyede lakatlan, közel 10 százalékuknak azonban van gazdasági funkciója is. Hasonló az aránya a hobbitanyáknak is, azonban a megye tanyái közül közel minden ötödik összedőlt, romos.

A jászapáti járásban az átlagnál magasabb a lakott tanyák aránya, de nagyobb a lakott és szociálisan rászorult tanyasi családok aránya is. A megyei átlagnál alacsonyabb a lakatlan tanya gazdasági funkcióval kategória, de magasabb a hobbitanya és a „lakatlan tanya gazdasági funkció nélkül” elnevezésű tanyatípus. A lakott, de szociális ellátott tanyasi közösségeket leginkább Jászapáti és Jászszentandrás külterületén találhatunk. Ez utóbbi (nagy tanyasűrűséggel rendelkező) településen 386 tanyát mértünk fel. Ebből közel fele állandóan lakott.

A szolnoki járásban a legmagasabb azok aránya, akik szociális segítségre szorulnak a tanyákon (15%). Az itt élők kevesebb gazdasági fantáziát látnak a tanyában, mert a gazdasági funkcióval rendelkező tanyák aránya 12 % (szemben a 17 %-os üres tanya-aránnyal).

A tiszafüredi járásról az adatok alapján a racionális tanya hasznosítás fogalma juthat eszünkbe. A gazdasági funkcióval rendelkező tanyák közel 40; a hobbitanyák aránya 15 %. A térség minden negyedik tanyája lakott (ebben a járásban nincs külterületi rászoruló közösség).

A törökszentmiklósi járásban a megyében a legmagasabb az „állandóan lakott, rendszeres szociális ellátásra szoruló lakosokkal” elnevezésű tanya-kategória (31%). Mivel a külterületek tanyái közül közel minden negyedik lakott ez az érték elég magasnak tűnik. A tanyák 5 százalékának van gazdasági szerepe. A jövőképhiányt is jól szemléleti az, hogy minden negyedik tanya üres.

A gazdasági funkciók között kiemeljük, hogy a megyei tanyák közel fele csak saját fogyasztásra termel. Közel hasonló azok aránya, aki kizárólag értékesítenek és azon tanyasi gazdálkodók száma, akik a felesleget értékesítik. Az adatok alapján nem mondhatjuk azt, hogy a megyei tanyasi/külterületi gazdálkodás kizárólag az önellátáson alapul, mert az értékesítés szegmens a tanyák több, mint a felében szerepel. Más változók (hobbitanya, gazdasági funkció kitalálása, szélesítése) alapján ez a kategória is növekedési pályára állhat.

Járások összehasonlítása alapján 3 markáns irány különíthető el.

A Jászságban, a szolnoki és a kunszentmártoni járásban alapvetően a saját fogyasztásra való termelés, az értékesítés-orientáció a karcagi és a tiszafüredi járásban jellemző. Tudjuk, hogy ebben a két járásban a legmagasabb a lakatlan, de gazdasági funkcióval, szereppel rendelkező tanyák aránya. A „középutas” (ha marad, akkor értékesít) tanya-gazdasági stratégia a Törökszentmiklósi és a Mezőtúri járás településeinek tanyáira érvényes. Ez a két járás a „tanyamentés” hipotetikusan megalkotott két célterülete. Ne feledjük, hogy a mezőtúri térségben a központ hatalmas külterülettel és a megyei átlag feletti tanyasűrűséggel rendelkezik.

Az adatok alapján a fentiek mellett egy másik gazdálkodási „minta” is kirajzolódni látszik. A Tisza tó által határolt járásokban (Kunhegyesi, Tiszafüredi, Karcagi) erős a tanyasi gazdálkodás terén az értékesítési mozzanat.

A mezőgazdasági művelési ágak szerint a legtöbb megyei tanya állattenyésztéssel foglalkozik. A kertészeti kultúra és a szántóföldi növénytermesztés kultúrájának adatai közel hasonlóak. Mindkét járszági járásban többségben van a kertészeti tevékenység említése. Alacsonyabb volumenben ugyan, de a kertészeti kultúra elsősége a kunszentmártoni járásban is megfigyelhető. A jászapáti járásban az állattartás gyakoribb, mint a jászberényi járásban.

A Tisza-tó által határolt járásokban (Kunhegyesi, Karcagi, Tiszafüredi) található minden második tanyán állattenyésztés folyik. A kertészeti kultúra elterjedése nem jelentős. A szántóföldi növénytermesztésre alapozott tanya-gazdasági stratégia stabil második helyet eredményezett mindegyik járás külterületi gazdaságában. A törökszentmiklósi járásban a három gazdasági irány egyike sem rendelkezik kiugró értékekkel.

Felmérésünk záró következtetésekor utalunk Erdei Ferenc, „Magyar város” című munkájára (Erdei F., 1939). Ebben a könyvben a szerző ír a közösségi tőkéről, amely fontos eleme volt az Alföldre jellemző mezővárosok alkotó korszakának. Alföldi specifikumnak tekinthető a mezővárosok iskoláztatási hagyománya, az aktív város és vidéke térkapcsolat is.

A település és külterületének komplex fejlesztése segíti a térségi társadalom alkalmazkodását, ezért a tanya / külterület-fejlesztési programnak erősítenie kell a versenyképesség speciális középvárosi társadalmi és térbeli kategóriáit, így szűkebben a megye mezővárosait (különösen a kun településeket, Mezőtúrt és Túrkevét, illetve a járszági központokat /pl. Jászberény, Jászapáti, Jászfényszaru/, valamint a nagy tanyasűrűséggel rendelkező, a hagyományokat meghonosító kistelepüléseket (pl. Tiszajenő, Jászszentandrás).

Irodalom

1. Becsei József (2002): A tanyarendszer jövőbeni alakulására ható tényezők. Magyar Tudomány, 2002/9 <http://www.matud.iif.hu/02sze/becsei.html>
Letöltve: 2015. május 21.
2. Castel, Robert (1998): A szociális kérdés alakváltozásai. Max Weber Alapítvány, Wesley Zsuzsanna Alapítvány, Kávé Kiadó, Budapest. 1998.
3. Csatári Bálint (2000): Az Európai vidékiség és az Alföld 44-62.o. In: Alföldi Tanulmányok. Az EU és az Alföld. Nagyalföld Alapítvány. Békéscsaba 2001.
4. Duró Annamária (2003): Merre tekint a „kintvaló nép”? Települési közösségek tanyán. In: V. Falukonferencia. Integrált vidékfejlesztés. Szerk: Kovács T. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. 2003. 281–288. o.
5. Erdei Ferenc (1939): Magyar város. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1974. Hasonmás Kiadás.
6. Gázsó Ferenc – Laki László – Pitti Zoltán (2008): Társadalmi zárványok. A területi különbségek mérséklődése, avagy a dinamikus szintentartás. MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest 2008.
7. Koncz Gábor (2008): Tanyák az Észak-Alföldön. 410-413.o. In: Észak-Alföld A Kárpát-medence régiói sorozat. Szerk. Baranyi Béla. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. Dialóg Campus Kiadó.

8. Kovács Katalin – Váradi Monika Mária (2003): Hozzászólás egy nem létező tanvavitához. In: VI. Falukonferencia. A vidéki Magyarország az EU csatlakozás előtt. Szerk: Kovács T. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. 2003. 279–285. o.
9. Nagyné Molnár Melinda (2003): Területi mobilitás a nagykunsági tanyavilágban. 99-109.o. In. Alföldi tanulmányok XIX. kötet. Békéscsaba, Nagyalföld Alapítvány. 2002. Szerk: Ekéné Zamárdi Ilona – Tímár Judit.
10. Magyary Zoltán (1942): Magyar Közigazgatás - a közigazgatás szerepe a XX.. sz. államában a magyar közigazgatás szervezete működése és jogi rendje. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
11. Molnár Melinda (1997): „Tanakodás a tanyákról” – Helyzetkép egy feketeföldi tanya vidékről napjainkban. 307-313.o. In: A fenntartható mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig. IV. Falukonferencia. MTA RKK Pécs. 1997. Szerk: Kovács Teréz.
12. Molnár Melinda (2001): A nagykunsági tanyavilág rendszerváltás utáni társadalmi-gazdasági helyzete. Doktori értekezés tézisei. Debreceni Egyetem Természettudományi Kar Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék. 2001.
https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/78266/tz_eredeti2150.pdf?sequence=1&isAllowed=y letöltve: 2015. május 21.

Dr. Szarvák Tibor,

Ph.D. Szociálpolitikus, szociológus, szociális munkás, szakértő, főiskolai tanár
Nemzeti Községi Központ Elnöke

Dr. Nagyné Varga Ilona

Igazgató, Jász-Nagykun-Szolnok Megye Esély Szociális Közalapítványa